

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут культури і мистецтв
Кафедра хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА**

Монографія

Суми 2017

*Рекомендовано вченою радою
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(протокол № 15 від 19.06.2017 р.)*

Рецензенти:

- О. А. Устименко-Косарич** – доктор педагогічних наук, професор ННП культури і мистецтва Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;
Л. Л. Бірюк – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;
А. В. Казар – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і дирижування НПУ імені М. П. Драгоманова.

Наукові редактори:

- І. П. Заболотний** – Заслужений діяч мистецтва України, професор кафедри хорового дирижування, вокалу та методики музичного навчання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;
О. В. Єременко – доктор педагогічних наук, професор кафедри хорового дирижування, вокалу та методики музичного навчання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;
Л. А. Бірюкова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хорового дирижування, вокалу та методики музичного навчання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;
Л. О. Булатова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хорового дирижування, вокалу та методики музичного навчання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Т 33 Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва : монографія / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Навчально-науковий інститут культури і мистецтва, Кафедра хорового дирижування, вокалу та методики музичного навчання ; [за заг. ред. Л. А. Бірюкової, І. П. Заболотного]. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. – 404 с.

ISBN 978-617-7487-19-6

У колективній монографії висвітлюються питання професійної діяльності вчителів музичного мистецтва у напрямку диригентської, хормейстерської, вокальної, дослідницької, творчеської, інструментальної та культурологічної підготовки.

Видання адресовано студентам, магістрантам, аспірантам, викладачам, широкій педагогічній громаді.

УДК 378-057/875 : 37.011.3-051 : 78

© Бірюкова Л. А., Заболотний І. П., упорядк., 2017
© ФОП Цьома С. П., 2017
© СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017

ISBN 978-617-7487-19-6

ЗМІСТ

ВСТУП..... 4

РОЗДІЛ I**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

Єременко О. В. Підготовка фахівців з мистецтва : методологічні основи.....	5
Фалько М. І. Опанування основ дослідницької діяльності студентами вищих педагогічних закладів музичної освіти.....	48
Булатова Л. О. Теоретичні аспекти проблеми розвитку музичного мислення.....	68
Єременко О. В., Бірюкова Л. А. Вокальна підготовка вчителя музичного мистецтва: змістова сутність та специфіка.....	94
Бірюкова Л. А. Теорія та практика фахової підготовки майбутнього керівника хору.....	116
Карпенко Є. В. Теоретичні основи хорового аранжування.....	143
Чарікова Л. А. Методичні аспекти музично-теоретичної підготовки сучасного вчителя музичного мистецтва.....	175

РОЗДІЛ 2**МЕТОДИКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

Заболотний І. П. Хормейстерська підготовка вчителя музичного мистецтва.....	195
Стефіна Н. В. Творча самореалізація студентів у процесі педагогічної практики.....	215
Фолосєва Н. А. Технічне забезпечення фахової підготовки сучасного вчителя музичного мистецтва.....	246
Петренко М. Б. Теоретичні та методичні аспекти концертмейстерської підготовки вчителя музики.....	268
Крамська С. Г. Самостійна підготовка студентів до вокально-хорової діяльності в школі.....	294
Юрко О. О. Методичні особливості вокального виконання дітей та юнацтва.....	312
Гулей О. В. Інноваційні підходи у підготовці вчителя музики у змісті навчального курсу «Художня культура».....	343
Никифоров А. М. Красзнавча підготовка майбутнього вчителя музики: історія заснування.....	359
Ромко І. В. Методична підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до розвитку музичної пам'яті молодших школярів.....	381

зазначити, що, запропонована нами тема логічно поєднана з іншими курсами: «Історія України», «Історія культури», «Історія образотворчого мистецтва України», що при системному впровадженні українознавчих тем до курсу «Художня культура» збагатить зміст дисципліни і значно розширить коло знань майбутніх вчителів музики.

Таким чином у контексті нашого дослідження можливо виокремити такі інноваційні підходи як системний, міждисциплінарний та компетентісний підходи до створення змісту навчальної програми з курсу «Художня культура».

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко Н. В. Гончарове коло. У музеї скульптора й фольклориста Івана Гончара, 100-річний ювілей якого ми святкуємо сьогодні, равнинські екскурсоводи тасмаю водити історію, а свої естапріоши там крали експонати. // *Україна Молода*. № 13, 27 січня 2011 р. С. 12-13.
2. Іван Гончар [Електронний ресурс]: біографія. Режим доступу: <http://bohyriter.ctnoma.info/bohyr/ivan-gonchar-biografiya>.
3. Історія виникнення державного музею Івана Гончара [Електронний ресурс]: Смарагда українського центру «Музей Івана Гончара». Режим доступу: <http://honchar.org.ua/c/pro-muzei/istoria/>
4. Музей Івана Гончара [Електронний ресурс]: Національний центр народної культури. Режим доступу: <http://honchar.org.ua>
5. Меморіальний архів Національного Центру народного мистецтва «Музей Івана Гончара» (давн. НЦНМ). КН-12991. Гончар І. М. Щоденник 1960–1963 рр. Нотатки від 24 березня 1963 р. Арк. 45.
6. НЦНМ-КН-12862. І. М. Гончар. – Вступне слово до першого публічного огляду музею. Машинотис. Арк. 3.
7. НЦНМ. – КН-12865. Книга запису вражень. Арк. 81.
8. НЦНМ. – КН-12862. Книга запису вражень. Т. 3, 1965-1967 рр. Запис 22 квітня 1966 р. Арк. 121.
9. НЦНМ. – КН-12861. Книга запису вражень. Т. 2, 1963-1965 рр. Запис 29.03.1964 р. Арк. 118.
10. НЦНМ. – КН-12861. Книга запису вражень. Т. 2, 1963-1965 рр. Запис 26.06.1963 р. – Арк. 1.
11. НЦНМ. – КН-12861. Книга запису вражень. Т. 2, 1963-1965 рр. Запис 15.07.1965 р. Арк. 333.
12. НЦНМ. – КН-12862. Книга запису вражень. Т. 3, 1965-1967 рр. Запис під 20-ми підписами, 08.05.1967 р. Арк. 467.
13. Навчальна програма «Актуальний музей» [Електронний ресурс]: Музей Івана Гончара. Режим доступу: <http://honchar.org.ua/dynamic/2014/09/26/nachalna-programa-aktualnyj-muzej-prodolzhuje-svoju-robotu-pishya-litih-kamkai/>
14. Про створення Українського Центру народної культури Музей Івана Гончара [Електронний ресурс]: *Державний президент України № 6/0114-14-3 від 18.12.1991 року*. Режим доступу: <http://honchar.org.ua/rf/istoriya-zvirostennya-ukrainskogo-tsntru-narodnoyi-kulturni-muzei-ivana-gonchara-1993-2004/>
15. Про створення Українського Центру народної культури Музей Івана Гончара [Електронний ресурс]: *Указ Президента України № 1521/99 від 02 грудня 1999 року*. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1521/99>
16. Рекомендація ООН про збереження традиційної культури та фольклору [Електронний ресурс]: *Прийнята генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури на її двадцятій сесії. Париж, 15 листопада 1989 р.* Режим доступу: <http://ctnoma.info/bohyr/rekomendacija-onn-pro-zberezhennya-folkloru/>

КРАЄЗНАВЧА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ

А. М. Никифоров,

кандидат педагогічних наук, доктор

Сумський державний педагогічний університет імені А. С.Макаренка

Сучасний стан українського суспільства характеризується зростанням національної свідомості, посиленням інтересу до вітчизняної історії та культури, усвідомленням необхідності збереження історії та культури рідного краю як фонду духовності народу. Зважаючи на це, актуальною є краєзнавча підготовка майбутніх учителів музики з активним використанням міждисциплінарних зв'язків в мистецькій освіті з метою впровадження комплексного підходу до навчально-виховного процесу, що відповідає би умовам сучасності. Підвищення якості теоретичних знань, поглиблення національної самосвідомості студентів Навчально-наукового Інституту культури і мистецтва, засвоєння культурно-історичної інформації, пізнання динаміки розвитку духовних цінностей доцільно здійснювати на основі знайомства майбутніх учителів музики зі зразками образотворчого мистецтва, виробами декоративно-прикладного мистецтва в збірках вітчизняних художніх музеїв. Варто зазначити, що професійне становлення майбутнього вчителя музики відбувається у природному взаємозв'язку з особистим розвитком. Тому зрілість учителя як творчої особистості виступає невід'ємною складовою розвитку його професіоналізму та зумовлює необхідність набуття широкого спектру знань у сфері культури та освіти, зокрема й на основі знайомства з художніми образами: розкривати учням своє особистісне бачення мистецького твору, активізувати процеси переживання, глибше «відчувати» фактуру твору, його особливості, нюанси, контрасти, градації, розвивати у майбутнього вчителя музики вміння фантазувати, імпровізувати.

Важливого значення в сучасному освітньому просторі набуває знайомство студентів із художньою культурою, образотворчим та декоративним мистецтвом свого регіону. Міждисциплінарний підхід в контексті краєзнавчої підготовки вчителя музичного мистецтва сприятиме розширенню кругозору студентів, підвищенню наукового рівня знань, удосконаленню як навчального, так і виховного процесу. Актуальність міждисциплінарних зв'язків мистецьких дисциплін

обумовлена сучасним розвитком науки, на якому яскраво виражена інтеграція суспільних і мистецьких знань.

У цьому аспекті метою дослідження виступає ознайомлення студентів із історією становлення Сумського обласного художнього музею, заснованого у 1920 р. педагогом-просвітителем Слобожанщини – Никанором Харитоновичем Онацьким, чие ім'я нині з гордістю носить музей. Публікація покликана сприяти вдосконаленню професійної підготовки студентів, які мають стати вчителями музики та світової художньої культури, а також виховувати національну свідомість, небайдужість до українських традицій, до історії та культури регіону.

*Історія заснування художнього музею в дослідженнях
Никанора Онацького та його сучасників*

Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького заснований протягом 1920-1922 рр., має одне з найважливіших в Україні зібрань вітчизняного і зарубіжного образотворчого і декоративного мистецтва XVII -XX ст. Організація Сумського музею проходила в неймовірних умовах хвороб, голоду, холоду й відсутності будь-якої платні протягом 11 місяців (1922 р.), – згадував ті часи сам Никанор Онацький [22, 1].

Ідея створення музею в Сумах виникла в Никанора Харитоновича на тлі революційних подій. Музейна політика перших років радянської влади була спрямована на організацію доступу широких верств населення до культурної спадщини, і музейна мережа в цілому по країні зростала швидкими темпами. Тотожні процеси відбувалися й на місцях, керівництво Сумської наросвіти підтримувало ідею Н. Онацького. У цих умовах вона набувала свого поступового розвитку, але її втілення залежало від наявності музейного матеріалу та приміщення для його збереження.

У березні 1920-го року Народна освіта організувала секцію образотворчих мистецтв на чолі з Н. Онацьким (1875-1937 рр.), яка визнала першочерговим завданням створити музей. Необхідно вказати, що Никанора Харитоновича Онацького – яскравий представник розстріляного відродження України художник, поет, педагог, археолог, мистецтвознавець, музеєзнавець, краєзнавець, громадської діяч Слобідської України першої третини ХХ століття.

Проект, вироблений Н. Онацьким, затвердив повітовий виконком, надав і будинок на 5 кімнат. До першого «помешкання» Музею був приданий другий будинок на 7 великих кімнат. За короткий час усі 12 кімнат зайняв музей.

Швидкий зріст нових експонатів примусив приєднати третє помешкання на 11 кімнат. «Таким чином музей має тепер три помешкання на 23 кімнати, сполучених між собою прорубаними в мурах дверима з загальним парадним входом. Не зважаючи на це, значна частина експонатів, за браком місця, залишається у музейних склепах» [22, 1].

В умовах громадянської війни, руйни, голоду, нестатків Никанор Харитонович згуртував студентів, краєзнавців, газетярів, активістів і врятував численні скарби мистецтва, що розливалися з маєтків Хрушова, Кеніга, Капніста, Авенкових, Голідрна, Харитоненка, Суханова, з приватних збірок шанувальників старовини. Музей розпочав обслідувати майно релігійних громад в окрузі, але через відсутність коштів ця робота була проведена лише в незначній частині Сумщини [22, 13].

У винагороду «за організацію музею голова Виконавчого комітету тов. Андрій Хвиля, який дуже цікавився цією справою, видав співробітникам Сумського художньо-історичного музею по 1 пуду пшениці, 2 пуду жита й по 20 фунтів гречки. Це мало тоді свою цінність і викликало задоволення й дяку з боку робітників. Факт цей, як пише сам Никанор Онацький, – вважаю вартим фіксування» [22, с. 1-10].

Звичайно, самотужки таку збиральницьку роботу проробити було не під силу, тож Никанор Харитонович створив по всій окрузі густу мережу помічників. Своім досвідом у цьому питанні він поділився в статті «Організація мережі кореспондентів Сумського музею» в газеті «Наша освіта» (№ 1-2 за 1929 рік). Слід зауважити, що музей України, в тому числі і Сумський художньо-історичний музей, на початку радянської доби виконували велику культурно-просвітницьку роботу серед населення. Музеєзнавство потребувало теоретичного підґрунтя, а музей – захисту держави, тим більше, що хаос часів громадянської війни позначився на збереженні безцінних експонатів. Саме тому голова музейної секції Управління наукових установ Народного комісаріату освіти (Укрнауки) В. Дубровський присвятив свою працю класифікації українських музеїв і надав коротку характеристику кожному, в тому числі, в цьому ж контексті, один із розділів присвятив Сумському художньо-історичному музею [6, 44].

Лише 1925 рік в історії музею був переломним: «З цього року вперше почалось опалювання помешкання, вперше музей одержав 750 карб. на придбання експонатів і музейну роботу. З цього року музей має свій кошторис і свої спец кошти» [22, 110].

О. Федоровський у статті «Краснава робота в Харкові і на Слобожанщині» зазначає: «...Краснава робота, не дивлячись на наптяжкі обставини, не припинялася, а з відновленням нормальних умов швидко росте й розвивається. Ми в останній час бачимо, як виникають цілі низки невеликих повітових музеїв, що все ведуть ту або іншу краснава роботу, зустрічаємо спроби організації гуртків чи товариств вивчення місцевого краю...» [45, 192]. У 1926 році для краснавої діяльності Н. Онацький призначений Уповноваженим з охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи на Сумщині та Кореспондентом Всеукраїнського археологічного Комітету Академії Наук УРСР [18, 5].

Про труднощі становлення Сумського художнього музею Н. Онацький розповів у розвідці «Сумський художньо-історичний музей». У своїй роботі Никанор Харитонович запозичував досвід музейників Киспа, а ще більше Харківського музею, очолюваного Стефаном Андрійовичем Таранушенком [21]. Зв'язок між собою обидва директори підтримували постійно. Приїжджаючи у відрядження на Сумщину, Стефан Андрійович користувався допомогою і сумських музейників, підтримував Н. Онацького в його домаганнях перед владою в питаннях збереження архітектурних пам'яток. Нам відомий лист Харківської Крайової Комісії охорони пам'яток культури й природи Укрнауки від 9 травня, 1928 року підписаний С. Таранушенком до Сумського округового виконавчого комітету про заборону руйнації будинку XVIII століття в комуні «Успіх» у селі Старе [21, 46].

Директор музею Н. Онацький був у постійних пошуках нових і нових мистецьких скарбів. Його стараннями народові повернуто багато полотен Боровиковського, Рєпіна, Рєріха, Серова, Ватто, Маковського, Айвазовського, Кіпренського, скульптурні роботи Торвальдсена і Врубеля. До речі, привезеними Н. Онацьким до музею твори художників В. Маковського та М. Нестерова релігійного походження, ще й сьогодні пишуться музей [41, 320-326].

Про діяльність Сумського художнього музею в 30-і рр. XX ст. в місцевих архівах вичерпних даних не збереглося. Проте цікавою є інформація, яку дослідила Л. Сапугіна, що міститься в економічно-адресному довіднику за 1931 р. «Вся Україна та АМСРСР», де в розділі, присвяченому науковим установам УРСР, вказано розташований по Шевченківській вулиці, 13. Сумський художньо-історичний музей. В іншому розділі довідника, де йдеться про установи, організації та заклади Сум, названі два музеї: «Музей Революції» по вул. Шевченка, 11 (завідувач В. Зубченко) та «Історичний музей» по

вул. Шевченка, 13 (завідувач Н. Онацький). Саме В. Зубченко Н. Онацький передав при звільненні усі музейні цінності і справи. В Акті про передачу Н. Онацьким музейних експонатів та інвентарю В. Зубченко фігурує як «знов призначений директор Сумського краснавої музею». Вважаємо, що у цьому формулюванні відобразилися спроби місцевої влади реорганізувати музей у краснавої. 10 січня 1939 року була утворена Сумська область, а вже 15 березня того ж року виконавчим комітетом Сумської обласної Ради депутатів трудящих ухвалено рішення про створення на базі Сумського художньо-історичного музею двох музеїв – художнього і краснавої. Проте через брак приміщень вони продовжували співіснувати під одним дахом [37, 4-20]. Таким чином, щодо першого періоду існування музею, то майже до кінця XX століття чи не єдиним архівним джерелом про час становлення музею була брошура Н. Онацького «Сім років існування Сумського музею», що вийшла друком у 1927 р. [21]. Хоча відомо, що систематично проводився облік музейних надходжень, з одночасною науковою обробкою, складалися описи колекцій, знайдених в Сумах, велась інша документація, але після його репресії в 1937 році кілька десятиліть поспіль під заборону підпадало все, що було пов'язане з його ім'ям. З музейних архівів вилучалися книги і акти надходжень експонатів, листи і всі документи, які зберігали записи Н. Онацького. Таким чином музей втратив і описи колекцій О. Гансена, інших колекціонерів, які були складені Н. Онацьким у 1920-ті рр. Про наявність таких описів у музеї в 1952 р. свідчить Акт обстеження Сумського художнього музею бригадою Комітету у справах мистецтва при Раді міністрів СРСР в підпорядкуванні якого музей перебував з 1938 року до середини 1950-х років [18, 15].

Вивчення історії Сумського художнього музею сучасними дослідниками

Вилучення документів з записами Н. Онацького тривало до кінця п'ятдесятих років. За таких обставин науковці не мали доступу до вище означеної брошури Н. Онацького і тому протягом всієї історії існування музею вона жодного разу не стала об'єктом дослідження і аналізу фахівців. Тільки наприкінці XX століття це видання побіжною згадкою потрапляє до публікацій про музей. Безумовно, такий стан справ певним чином позначився на літописній історії музею, особливо перших років його існування 1920-1946 рр.

Огляд музейних видань 1950-1980 рр. дає можливість зробити висновок, що, як відсутність необхідної інформації, так і заборона на матеріали пов'язані з ім'ям

Н. Онацького, по-перше, створили стереотип образу музею 1920-1936 рр., який кожним наступним автором брався за догму, а тому не досліджувався і не розвивався; по-друге, така ситуація з часом, за відсутністю архівних підтверджень, породила безліч риторичних питань. Так само, з появою перших публікацій про Н. Онацького після його офіційної реабілітації в 1956 р., науковці не могли знайти відповіді на питання, чому в 58-літньому віці Н. Онацький звільнився саме в той час, коли створений ним музей запрацював як повноцінний культурно-освітній заклад, а унікальна музейна збірка вже стала відомою далеко за межами Сумського повіту. За двадцять років, відданих Сумам, він здобув тут визнання і повагу, цінували його також як художника і викладача образотворчих дисциплін. Формально все оточення сприяло тому, щоб Н. Онацький надалі лишився директором музею. Незрозумілим було і його публічне покаяння через газету «Плуг і молот» у червні 1929 р. у зв'язку з колишнім короткотривалим перебуванням в партії есерів з березня 1917 р. по червень 1918 р.

Неможливо було пояснити також і рішення Н. Онацького про створення експозиції відділу періоду феодалізму в Полтавському краєзнавчому музеї, куди він добровільно влаштувався на посаду заступника директора. Після відкриття цієї фатальної експозиції Н. Онацького було звільнено з роботи, потім заарештовано з обвинуваченням «в націоналістичній пропаганді музейними засобами», а в 1937 р. – розстріляно за сфабрикованою справою.

Відповіді на деякі з цих питань почали з'являтися вже після 1990 р., коли відкрилися архіви КДБ. Саме тоді стало відомо, що Н. Онацький не «помер в таборах у 1940 р.», а був розстріляний у 1937 р. в Полтаві.

У 1994 р. Управління Служби безпеки України Сумської області запросило з Полтави справу Н. Онацького і надало можливість ознайомитися з нею музейним працівникам. Таким чином, Державний архів Управління Служби безпеки України Полтавської області (ДА УСБУ ПО) надав музейним працівникам справу Н. Х. Онацького для дослідження.

Але, як і раніше, з більшості питань був відсутній зв'язок між окремими подіями як в історії музею, так і в особистому житті його фундатора.

Тільки тепер, коли до інформації з архівів КДБ додався унікальний родинний архів Онацьких, датований 1920-1930 рр. стало можливим заповнення майже всіх порожніх в єдиному процесі становлення музею і діяльності Н. Онацького. З'явився фактично і логічно обгрунтований зв'язок між трагічною долею Никанора Онацького і подальшою долею створеного ним музею.

Родинний архів Н. Онацького – це біля ста оригінальних документів. Потрапив він у Суми в 1998 р. від Наталії Никанорівни Онацької (доньки Н. Х. Онацького), яка мешкала на той час у Харкові. Означені матеріали стали складовою Наукового архіву Сумського обласного художнього музею імені Никанора Онацького (Архів СОХМ).

Серед документів архіву – численні довідки, характеристики, посвідчення, листи, які отримував Н. Онацький від інспектури округового відділу Народної освіти, під егідою якого створювався Сумський музей.

Як свідчать факти, підґрунтя загрози, що нависла над Н. Онацьким і музейною збіркою, було політичним. Підтвердженням тому є публікація Н. Онацького в місцевій газеті в 1929 р. «Прохаю надрукувати таку мою заяву: з 1905 року, беручи участь у визвольному русі, ідеологічно я близько стояв до народних угруповань і після лютневої революції 1917 року був одним з активних організаторів партії українських соціалістів революціонерів в м. Сумах» [20, 2]. Виступ у пресі, зрозуміло, був обумовлений тим, що вже в Сумах було заведено «ненкавесіаську» справу на Н. Онацького, до якої час від часу надходили доноси тих, хто спілкувався з ним по роботі, бував вдома. Безпосереднього політичного компромату в них не було, це були описи бесід з Н. Онацьким – розповіді про роботу директора, його уподобання. Інтуїтивно Н. Онацький відчував, розумів з чим це пов'язано і широ вірив, що публічним покаянням можна вирішити проблему. Не міг він собі такого уявити, що короткотривале перебування в партії есерів затягує й занепасть все його життя, стане формальним приводом для трьох арештів, буде першою його провинною перед державою. На кожному допиті про це відповідав слідчим, а далі вже йшла мова про «націоналістичну» експозицію періоду феодалізму, яку створив Н. Онацький у Полтавському музеї [5, 4].

Важливо вказати, що коли після 1925 р. Сумський музей повністю відкрив свої фонди, розгорнув постійні експозиції, всім стало зрозуміло, що це музей художнього профілю, історична тематика була фрагментарною. А в країні на той час створювались, або вже були відкриті музеї історико-краєзнавчого профілю. Саме в цей час і виникли «політичні» проблеми Н. Онацького, а Акт передачі фондів Сумського музею на цьому тлі сприймається як звинувачення на адресу директора, що створив музей не того, що треба, профілю. Вочевидь, щоб довести, що він «нічого не має проти краєзнавчих музеїв», Н. Онацький покинув викладацьку роботу в Сумах і 3 червня 1934 р. переїхав до Полтави і розпочав працювати в Полтавському краєзнавчому музеї над фатальною для себе експозицією.

Принягдно зауважимо, що нинішній директор музею Сумського музею Г. В. Ареф'єва в статті «Історія Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень» висвітлює матеріали щодо створення музею [2, 3-15] і вносить визначення щодо дати заснування музею в публікації «До питання визначення дати заснування музею» [3, 16-18]. Результатом ознайомлення науковців-музейників з архівами колишнього КДБ є публікація «Никанор Харитонович Онацький: до 130-річчя від дня народження» (2005); у цій невеликій брошурі вводяться до наукового обігу раніше не опубліковані матеріали і уточнюються основні віхи життя та творчості [18].

Історик-краєзнавець О. Манько надрукував цікаві відомості за результатами своїх розвідок. Думка про організацію музею в Сумах виникла ще у 1918 р., пише дослідник. Місцева Народна освіта призначила комісію під головуванням місцевого педагога П. П. Безсонова й доручила збирати експонати. Зібравши деяку кількість, комісія почала дбати про помешкання, але наступ денікінців у 1919 р. та складне становище на фронті призупинили справу. Разом із загонами білогвардійців до Сум поверталися власники зібраних речей і вимагали їх повернення. Після відходу білих, в Сумах був організований «Палац Праці», куди знову звозилися цінні речі з панських маєтків (багато речей пропало, зауважує О. Манько) [17, 252]. «Все це було розміщено в фойє Палацу Праці і музейного характеру не мало», – говорить сам Никанор Онацький [21, 1].

Науковець Н. Юрченко повідомляє, що з ліквідованого «Палацу Праці» цінні речі передано до створеного у 1920 р. Сумського художньо-історичного музею. Крім того, розпочалося широке й систематичне збирання мистецьких речей по панських маєтках, будинках, склепах, державних установах і громадських організаціях. У цьому зв'язку розпочалася передача до музею великої колекції відомого київського мецената Оскара Гансена, яка знаходилася на той час в Сумах (з 1918 р. переховувалась в маєтку М. Сумовської). Саме ця колекція склала основу мистецької збірки Сумського музею. У той час Н. Х. Онацький був призначений головним експертом по систематизації й складанню описів цього збирання. «Художник за покликанням і професією, він дбав, перш за все, про збирання художніх творів, бо добре розумівся в мистецтві» [34, 151].

Крім цього, Н. Юрченко висвітлює низку документів із архіву Онацьких у виданні «До питання походження старої колекції музею» а саме: про проведення краєзнавчої роботи Н. Онацьким на Слобожанщині: Мандат № 5268 від 23 серпня 1923 р. про відрядження Н. Онацького на «...з'ягати в Сумській окружній музей

художественных ценностей и предметов старины...» [50, 47]. У Посвідченні інспектури Народної освіти від 23 квітня 1928 р. зазначається, що Н. Онацький був направлений до комуні «Новий світ» Ворожбянського району для розслідування та відкриття родинного склепу Хрущових [50, 48]; про музейно-просвітницьку роботу яка була високо оцінена його сучасниками. Про свої досягнення Н. Онацький регулярно доповідав на засіданні міської ради. Яскравим свідченням цього є «Резолюція по доповіді Н. Онацького на сесії міської ради в січні 1927 р., в якій констатується «надзвичайні досягнення в галузі організації музею», а також, Подяки Н. «Онацькому від президії міської ради за труди, положені при організації музею» [50, 47]. У Посвідченні інспектури Народної освіти № 7515 від 12 вересня 1930 р. зазначається: «У наслідок десятирічної праці тов. Онацького в м. Суми виник цінний музей, що має тепер коло тридцяти тисяч різних експонатів великої художньої і історичної вартості всеукраїнської, а в деяких відношеннях і всесоюзного значення й користується популярністю серед трудящих мас Сумщини» [50, 48]. Відомо, що дуже багато зусиль доклав сам перший директор музею у справі поповнення музею експонатами. Особисто об'їхав чимало садіб на терені Сумщини, врятувавши таким чином безліч мистецьких творів... Він же залишив нам і документальні замальовки залишків садіб у Хотині, Славгородку, Сумах. Але поряд з художніми творами, констатує С. Побожій, сюди входили і фотографії, інші речі історичного характеру [30, 4].

Стосовно перегляду та сприйняття творів мистецтва в експозиції музею Н. Онацький казав: «... Дивіться, пишіться своїм краєм, будьте величними, як і діди ваші, пам'ятайте їхні діяння, шануйте свою історію» – зі спогадів вдови митця, записав Б. Ткаченко [40, 323].

Крім означених розвідок музейна діяльність знайшла відображення і в статтях журналіста Н. Ісігчука «Усе, чим Сумщина багата» (2009) та «Художній музей – машина часу» (2009) у формі бесіди із нинішнім директором СОХМ Г. Ареф'євою: «Зберігаючи пам'ять вони створюють душу», – писав про музей відомий філософ Н. Ф. Федоров. Це ж саме казав про Сумський обласний художній музей та його засновника Н. Х. Онацького і його директор, яка повідала маловідомі факти із життєпису Н. Онацького в світлі нових архівних матеріалів наданих СОХМ ДА СБУ в Полтавській області [10, 3]. У публікації В. Суркова «Музейные изюминки: Сумские художественный и краеведческий музеи когда-то были одним целым и обязаны своим появлением художнику и коллекционеру Никанору Онацкому» (2009) йдеться: «Здібності Н. Онацького як діяча мистецтва в повній мірі

проявився і при створенні в Сумах в 1920 р. художньо-історичного музею. Він доклав багато зусиль до збереження пам'яток культури та мистецтва на Слобожанщині. Згодом ця колекція була розподілена на художню та краєзнавчу збірання, які стали основою для двох музеїв міста» [39, 8-9].

28 грудня 1994 р. Сумському художньому музею присвоєно ім'я його ж засновника – Никанора Онацького, і невдовзі, у 1995 р., побачив світ повний каталог творів та наукових праць Н. Онацького, підготований Н. Юрченко [52].

Особистість Никанора Онацького, його творчий здобуток, внесок митця в становлення Сумського художнього музею привертала увагу учених, біографів, громадських діячів у різні періоди розвитку вітчизняної науки.

Формування колекції Сумського художнього музею невіддільно пов'язано з життєдіяльністю Н. Онацького. У ході дослідження встановлено, що висвітлення творчого та життєвого шляху Н. Онацького в дослідженнях науковців нами встановлено три етапи:

- 1) перший етап – дослідження сучасниками (початок ХХ ст. – 1937 р.);
- 2) другий етап – дослідження радянського періоду (1937-1990-ті рр.);
- 3) третій етап – розвідки нового часу (1990-ті рр. – 2016 р.).

Перший етап досліджень – початок ХХ ст. – 1937 р.

Праці першого етапу дослідження життя та діяльності Н. Онацького його сучасниками є окремим історіографічним матеріалом, який ще не дає об'єктивної оцінки ні творчій, ні культурно-освітній діяльності педагога, проте висвітлює суспільно-політичні та соціально-культурні умови становлення його наукової, творчої та просвітницької роботи. Дослідження праць цього періоду ускладнюється обмеженістю джерельної бази: основна інформація носить вибіркового характер і міститься, переважно, у відомостях місцевої преси, архівних матеріалах, коротких біографічних довідках, відзивах про творчість митця, про його перші кроки на культурно-просвітницькому шляху тощо. Цінними для нашого дослідження є відомості про активну просвітницьку діяльність Н. Онацького, залишені Оленою Пчілкою, на сторінках журналу «Рідний край» (1911) у статті «Українська артестична виставка», написала враження від виставки художніх творів, що відбулася у Києві, в якій дає схвальний відгук про творчість Н. Онацького взагалі, та твір «Місячна ніч» зокрема [19, 108]. Згодом з'явилися відомості про активну участь Никанора Онацького у інших художніх виставках Києва, Полтави (1910-1911). У 1911 р.

Н. Онацького обрати делегатом Всеросійського з'їзду художників у Петрограді, який відбувся в грудні 1911 р. – січні 1912 р., знаходимо його прізвище в переліку делегатів з'їзду: «(...) Я. Р. Порубіновський (Суми); Н. Х. Онацький (Лебедин), І. В. Дмитрієвський (Конотоп), В. А. Мохов (Глухів) ...» [19, 309].

Сумська преса за квітень 1914 р. сповістила про першу художню виставку картин в Сумах, яку підготував Н. Онацький. Там вказано, що «Виставка картин сумських и пногородних художников, организованная Н. К. Екклампшевям, Н. Х. Онацким и И. Г. Еременком, будет открыта в помещении торгово-промышленного собрания 7-го апреля. На выставке будут экспонироваться картины следующих художников: Я. Д. Андреева (инспектор Академии Художеств), И. Я. Владимиров (Петербург), П. О. Безсонова (Казань), Н. К. Евлампиева (Сумы), П. Кузнецовой (Москва), Н. Х. Онацкого (Сумы), Рубо (профессор Академии Художеств), И. Г. Еременко (Сумы), Н. И. Фешнина (Казань) и др» [23, 4]. У архівних фондах Сумського художнього музею імені Н. Онацького зберігся каталог першої художньої виставки в м. Сумах (1914), натхненником і активним учасником якої був Н. Онацький, який представив більше п'ятидесяти робіт в експозиції виставки, І. Яременко надав сім творів [23].

Наступною художньою виставкою у м. Суми, яку теж організував Н. Онацький у січні 1914 р., була експозиція полотен художника Є. Волошинова. Значення виставки в культурно-освітньому просторі міста і внесок Н. Онацького в її створення описав Г. Ярема в статті «К посмертній виставці картин Е. Н. Волошинова» в «Сумском вестнике» від 12 січня 1914 р. [53, 4]. Музейна та музезнавча діяльність Н. Онацького, нажаль, залишилася поза увагою сучасників митця. Але, разом з тим, ці окремі, вибірково й маловідомі факти дозволяють зробити певні висновки стосовно динаміки та розмаїття освітньо-культурного життя Слобожанщини, безпосередню і активну участь у якому приймав Н. Онацький з початку ХХ ст. і до 1937 р. включно.

Другий етап досліджень – 1937-1990-ті рр.

Другий етап дослідження творчої спадщини та діяльності Н. Онацького відбувався в умовах панування тоталітарної комуністичної ідеології протягом 40-х рр. ХХ ст. – 60-х рр. ХХ ст. фактично не відбувається. Наукові пошуки стали можливими лише після проголошення посмертної реабілітації Никанора Харитоновича Онацького у 1956 р. З цього часу розпочалися перші біографічні розвідки, які спрямовані, в першу чергу, на вивчення життєвого шляху

Н. Онацького, а також, на дослідження окремих аспектів його просвітницької діяльності. Аналіз статей і наукових праць цього етапу свідчить, що перед дослідниками означеного періоду постало завдання віднайти і впорядкувати архівні матеріали, визначити їхню вірогідність. Після тривалого періоду забуття лише в 1962 р. в Українській Радянській Енциклопедії з'явилася довідка «Онацький Н. Х.», а в 1964 р. – перша публікація про Н. Онацького сумського краєзнавця, журналіста Г. Петрова «Традиція без продовжувачів». Автор стисло провів огляд життєвого шляху Н. Онацького та нарікав на бездіяльність науковців-музейників, байдужих до особистості фундатора Сумського художньо-історичного музею [23, 2]. У 1965 р. Г. Петров леще доповнив біографічні дані про просвітника і опублікував їх у роботі «Мистець Сумщини. Про життя і творчість Н. Онацького» (1965) [24, 1-16]. До вивчення біографії Н. Онацького відноситься і краєзнавче дослідження Г. Петрова «Народний мистець» (1965), присвячене 90-річчя з дня народження Н. Онацького. Автор коротко описав дитячі роки Н. Онацького, прослідкував шлях навчання, освіти. Крім основних біографічних відомостей згадав про участь митця у першій артистичній українській виставці в Києві (1911-1912), про участь у виставках образотворчого мистецтва в Полтаві (1910) і Харкові (1913), про організацію першої художньої виставки в Сумах [25, 3].

До вшанування 90-річчя з дня народження Н. Онацького Г. Петров опублікував ще одну роботу «Життя для рідного народу» (1965) на сторінках якої вмістив основні віхи життя Н. Онацького, звичайно із того матеріалу, який був доступний досліднику і який дозволено було публікувати. У праці «Мужнє слово» (1966) Г. Петрову вдалося опублікувати частину знайденого матеріалу в тогочасній обласній газеті Центрального комітету комуністичної партії України. З нагоди річниці смерті просвітника Г. Петров надрукував розвідку в Лебединській пресі «Він любив малювати: до 25-річчя з дня смерті художника Н. Онацького» (1965), яка представлена у вигляді розповіді про життєвий шлях педагога-просвітника, і тут же, побічно, подав загальну, коротку характеристику творчості митця. З цієї ж нагоди, але вже разом з К. Майченко (псевдонім К. Прохоренко) Г. Петров виклав коротенький біографічний нарис про життєвий і творчий шлях Н. Онацького використовуючи попередню назву і, власне, спираючись на той же фактологічний матеріал, статтю «Він любив малювати», але вже в журналі «Дніпро» (1965) [19].

Підшу краєзнавчу діяльність просвітника висвітлив Г. Петров у розвідці «Ніканор Онацький на Краснополіщині» (1965). Автор описав значущість експонатів, віднайдених і роздобутих Н. Онацьким на Краснополіщині під час археологічних розкопок, в яких він брав безпосередню участь. Результатом цієї пошукової роботи, відзначив Г. Петров, стала розвідка Н. Онацького «Старовинні кахлі на Сумщині» [29, 2]. У 1968 р. Л. Мельник у роботі «Вірний правді. Видатні імена» вмістив коротку біографічну довідку про Н. Онацького та схарактеризував основні напрями його творчості [16, 6].

Своєрідним підсумком пошукових досліджень педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині кінця 60-х рр. ХХ ст. стала праця Г. Петрова «Він заслужив шану» (1968) про необхідність вшанування пам'яті Н. Онацького, зокрема, активізувати пошуки архівних матеріалів для уточнення біографічних відомостей стосовно навчання та життєдіяльності просвітника в Одеському училищі, Петербурзькій Імператорській академії вишуканих мистецтв, Галицькій школі, викладання у Лебединських гімназіях та освітніх закладах Сум, пошуки музейних експонатів, перебування в Полтаві, Харкові тощо [28, 3].

З 70-х рр. ХХ ст. почали відкриватися перші художні виставки творів митця в Сумському обласному художньому музеї, що привернули увагу дослідників і науковців, і, згадали, спільноти, до особистості художника. Як наслідок, з'явилася на світ низка статей і наукових досліджень про життя та творчість педагога-просвітника, його культурно-освітню діяльність на Слобожанщині. Якщо розвідки 60-х років ХХ ст. розглядали культурно-просвітницьку діяльність Н. Онацького переважно через дослідження його літературної спадщини, то для 70-х років ХХ ст. характерним є перестановка акценту на художній доробок митця. Так, директор музею М. Комаров у статті «Скарби мистецтва – людям» (1970) до 50-річчя Сумського художнього музею, розповів про роботу музею в світлі рішень КПРС, і згадав при цьому Н. Онацького, як засновника музею і як художника [13, 3]. Ця стаття є продовженням попередньої розвідки М. Комарова «Творіння мистецтва – народові» (1965) про історію створення художнього музею та роль Н. Онацького, як його фундатора [14, 3]. Краєзнавець з Лебедина Б. Ткаченко, спираючись на опубліковані розвідки Г. Петрова, написав розповідь про життєвий та творчий шлях Н. Онацького, доповнюючи його спогадами вдови митця, Надії Василівни Онацької – «Народжений для народу» (1971) [41, 3]. Н. В. Онацька зберегла архівні

матеріали Никанора Харитоновича – документи, довідки, листування, велику кількість рукописів, живописних і графічних творів чоловіка тощо. Саме вона стала ініціатором проведення персональних художніх виставок митця в ряді музеїв України. Свідченням цих заходів стала низка публікацій. Першою з них є робота Т. Прокаатової «Интересная выставка» (1971) про експозицію живописних та графічних картин Н. Онацького в Харківському художньому музеї. Авторка здійснила мистецтвознавчий огляд художніх творів, зупинилася на їх художньо-образних та стилістичних особливостях [33, 4].

У 1972 р. Г. Петров присвятив свою працю «Сонячна палітра Никанора Онацького» відкриттю персональної художньої виставки картин Н. Х. Онацького в Сумському художньому музеї, на сторінках якої проаналізував основний напрям творчості митця. «Улюблений жанр – пейзаж, писав дослідник, в якому художник не шукав рідкісних красот. У його образах природи (...) відтворення народного світосприйняття, народного світовідчуття, завжди оптимістичного, позбавленого песимістичних нот, глибоке проникнення в поетичне «ство народу» [27, 3]. Дві статті художника Б. Піаніди з однією іменною назвою «Про виставку творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї» присвячені 100 річчю з дня народження митця (1975); цій же ювілейній даті присвячені три роботи мистецтвознавця В. Хавка «Виставка творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї» [46], «Краса, втілена у фарбах» [47] та «Твори видатного художника» [48]. Всі три роботи опубліковані у 1975 році і висвітлили значення виставки картин Н. Онацького у Полтавському художньому музеї для відродження пам'яті про особистість митця, привернули увагу суспільства та, особливо, науковців до дослідження культурно-просвітницької діяльності художника. Вшануванню 100-річного ювілею з дня народження Н. Онацького, також, присвятили свої праці науковці Л. Мельник «Вірний правді» [16] та Н. Капітоненко «Талант, відданий народові» [12]. Науковці-музейники: Г. Долгін, Г. Недбайло, Л. Сапухіна опублікували працю «Сумський краєзнавчий музей. Путівник» (1976) про історію створення Сумського краєзнавчого музею і висвітлили діяльність Н. Онацького в цьому контексті [38, 3-17].

Наступні публікації Г. Петрова 90-х рр. ХХ ст. були присвячені виставці творів Н. Онацького в Сумському художньому музеї «Світлий талант» (1985) і «Никанор Онацький та його учні» (1989) [26, 3]. У кінці 90-х рр. ХХ ст. до краєзнавчих досліджень Г. Петрова приєдналася мистецтвознавець Н. Юрченко. До 110-ти річчя з дня народження Н. Х. Онацького Н. Юрченко надрукувала

працю «Людина дивною долею» (1985), де змістила короткий життєпис Н. Онацького (за розвідками Г. Петрова) і проаналізувала творчий метод художника-просвітника, зокрема: «Де б не був художник, він завжди старався зафіксувати на аркуші місця, котрі відзначені відчуттям історичності» [51, 3]. Пам'яті Н. Онацького присвятила свою роботу К. Ахрімівич «Сумський художній музей очима гімназистки» (1985) – це спогади колишньої сум'янки, єдиної відомої сучасниці митця, яка залишила спогади про спілкування з ним [4, 13-16]. Дослідження творчого спадку Н. Онацького з позиції поєднання мистецтва слова та художнього образу провадили науковці І. Довгополик та В. Дудченко. Результати їхніх пошуків знайшли відображення у працях І. Довгополика: «Бог, поет, художник» (1985), «І живописець і поет» (1985), «Вивчати і збагачувати славу рідного краю» (1985) та В. Дудченка «Словом і пензлем» (1987) про виставку живописних картин Н. Онацького в Лебедині [7, 4].

Краєзнавчу роботу Н. Онацького у створенні колекції Сумського художнього музею висвітлив В. Рубан у праці «Відчуття зв'язку», що побачила світ у 1986 р. на сторінках журналу «Наука і культура: Україна». У науковій розвідці «Український портретний живопис другої половини ХІХ – початку ХХ ст.», надрукованій у виданні «Наукова думка» (1986). В. Рубан згадав про творчість Н. Онацького, вказав на пріоритетні напрями та схарактеризував його роботи в жанрі портрету [35, 89]. Мистецтвознавець Н. Юрченко в праці «Життя в мистецтві» на сторінках журналу «Образотворче мистецтво» (1987), теж схарактеризувала творчість Онацького-художника, але вже в жанрі пейзажу [49, 26-28].

Вагомим дослідженням означеного періоду є розвідка Б. Ткаченка «Никанор Воскреслий», що надрукована в журналі «Україна» (1988) – це найбільш смисловий нарис про життя та творчість Н. Онацького із опублікованих до цього часу, де вперше автор написав про арешти Никанора Харитоновича Онацького. Тут же вміщено вірші, які були написані у в'язниці 1934, 1935 рр. та рідкісні сімейні фотографії родини Онацьких [42, 8-12]. Слідом за розвідкою Б. Ткаченка вийшла друком стаття Б. Сидоренко «Страчений світ» (1989), яка лише підсумувала раніше опубліковані розвідки Г. Петрова та Б. Ткаченка.

Відтак, другий етап дослідження творчої спадщини Н. Онацького був надзвичайно важливим у вивченні педагогічної та культурно-просвітницької діяльності митця: організовано художні виставки митця в провідних художніх музеях України, надруковано каталоги, альбоми, брошури, музейні путівники з висвітленням життєвого та творчого шляху просвітника, що привернуло увагу

до особистості художника, до його культурно-освітньої діяльності на Слобожанщині. Крім цього, фактичний матеріал біографічних праць цього етапу, особливо розвідки дослідників Г. Петрова та Б. Ткаченка, і до цього часу мають велику цінність для відтворення біографії просвітника з позиції сьогодення та для наукового аналізу його багатогранної діяльності.

Третій етап досліджень – 1990-ті рр. – 2016 р.

Третій етап дослідження діяльності засновника Сумського художнього музею розпочався тільки на початку 90-х рр. ХХ ст., коли з архівів КДБ нарешті було знято гриф таємності і стало можливим відтворити цілісну картину життя та творчості Н. Онацького, а також завдяки надходженню документів із родинного архіву Онацьких. Саме завдяки вказаним матеріалам третій етап характеризується великою кількістю досліджень різних аспектів творчої спадщини Н. Онацького.

Вважаємо доцільним виокремити працю науковця В. Ханка «Мистецтвознавчі писання Никанора Онацького» (1995) [48, 11-14]. Що містить важливий фактологічний матеріал щодо історії становлення Сумського музею та уточнення біографії його першого директора. Мистецтвознавець С. Побожій в роботі «Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ ст.» (2002) проаналізував різноманітні тенденції розвитку мистецьких напрямів у художньому житті на Сумщині на підставі вивчення розширеної джерельної бази, в тому числі розглянув, музейну та науково-публіцистичну роботу Н. Онацького [32, 82-90]. Л. Федевич у мистецтвознавчих дослідженнях вказала на важливість розвідок Н. Онацького для подальших наукових досліджень: «Першим популяризатором фарфору А. Міклашевського став Онацький, про що свідчить його наукова розвідка опублікована 1931 році», пише автор у статті «Волокитинська порцелянова мануфактура як садібне виробництво» (2001) [43, 120]; в іншій статті «Жилими України» (2001) Л. Федевич знову згадує Н. Онацького, який першим вказав на унікальність та цінність колекції сумських книжків у своїх публікаціях 20-х рр. ХХ ст., яку він датував кінцем ХVII – початком ХІХ ст. [44, 129].

Більш детально історія створення музею досліджена науковцями С. Побожій у роботі «Початок: Сумському художньому музею виповнилося 70 рр.» (1992), в якій мова йде про перші документи щодо заснування музею та їх аналіз [31, 3]; Г. Ареф'єва у вже згадуваних нами раніше статтях «Історія

Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень» (2001) та «До питання визначення дати заснування музею» (2001) опублікувала нові матеріали з архівів КДБ, які не тільки пролили світло на уточнення дати заснування історично-художнього музею Н. Онацьким, а й відкрили нові факти його діяльності [1; 2; 3]. Коротко висвітлена красназвач та культурно-просвітницька діяльність Н. Онацького на Слобожанщині з позиції музеєзнавства в колективній роботі працівників СОХМ – Г. Ареф'євої, А. Дужої, Л. Федевич «Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького: Культура. Історія. Традиції», що була надрукована на шпальтах науково-популярного журналу «Музеї України» у 2005 р. [2, 16-20].

Не менш плідними в цей період виявилися дослідження діяльності Н. Онацького науковців Сумського обласного краєзнавчого музею. Найбільш показовими в цьому плані є одно іменні розвідки Л. Сапухіної «З історії Сумського обласного краєзнавчого музею» (2005) та Т. Кулик «З історії Сумського обласного краєзнавчого музею» (2010). За їхнім ствердженням, і на основі фактологічних матеріалів із фондів Сумського краєзнавчого музею Н. Онацький активно займався збором етнографічних, історико-краєзнавчих, шевченківських матеріалів. Для цього він організовував пошукові експедиції, був їх незмінним учасником. Лише 1926 р. ним були організовані експедиції до Лебедина, Тростянця, сіл Славгород, Лифине, Великий Прикіл [36; 15, 4–20]. Археологічні пошуки та знахідки краєзнавця найбільш емко висвітлені в працях науковця В. Звагельського «Нове про Никанора Онацького: 65 років тому було відкрито унікальний історичний об'єкт» (1994) [9, 9]. «М. О. Макаренко і Н. Х. Онацький: з історії археологічних дослідів на Сумщині» (1990) [8, 15-17]. У цих публікаціях автор наводить подробиці археологічних експедицій 1923, 1926 і 1929 рр., у яких Н. Онацький брав участь разом з археологом С. Магурою та відомим ученим М. Макаренком. Відомо, що Н. Онацький обстежив археологічні пам'ятки біля Охтирки, Сум, узяв участь у розкопках близько 20 курганів. У 1926 р. Н. Х. Онацький склав археологічну карту Сумської округи, розпочав систематичне обстеження пам'яток культури і природи.

Зі статті Д. Ольшанської «Онацький повертається: Сумської художественний музей став обладателем архіва свого основателя и первого директора Никанора Онацького» (2011) дізнаємося, що до СОХМ передано в дар 358 документів архіву Н. Онацького – оригінали документів, фотографії краєвидів, фото Н. Онацького і фото зроблені самим Н. Онацьким а, також, рукописи віршів та

праць. Ця ж інформація знаходить підтвердження в публікації Ю. Лесної «Жизнь Онацкого – в «новых» документах: об основателе и первом директоре музея мы знаем теперь больше...» (2011); А. Полякова «Подарок века: художественному музею подарили архив основателя Н. Онацкого» (2011) а, також, у статті Н. Ісипчука «Цінний подарунок для музею» (2011): «У Сумському обласному художньому музеї відкрилася виставка документів про Н. Онацького нещодавно привезених з Харкова» [11].

Аналіз літературних джерел та архівних матеріалів надає нам можливість визначити основні етапи дослідження життя та діяльності засновника Сумського художнього музею і зробити наступні висновки, а саме:

- щодо першого етапу досліджень (початок ХХ ст. – 1937 р.):
- аналіз культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині науковцями, громадськими діячами, дослідниками, його сучасниками, ускладнюється слабкою, нерозвиненою джерельною базою;
- література про Н. Онацького першої третини ХХ ст. є окремим матеріалом, який ще не дає об'єктивної оцінки культурно-освітній діяльності Н. Онацького, проте висвітлює суспільно-політичні та соціально-культурні умови становлення його мистецтвознавчої, наукової, творчої та просвітницької роботи. Основна педагогічна діяльність Н. Онацького, нажаль, залишилася поза увагою сучасників митця. Але, разом з тим, ці окремі, вибіркові й маловідомі факти дозволяють зробити певні висновки стосовно динаміки та розмаїття освітньо-культурного життя Слобожанщини, безпосередню і активну участь у якому брав Н. Онацький, а також дають уявлення про культурно-просвітницьку, музейну та науково-творчу роботу Н. Онацького з початку ХХ ст. і до 1937 р. включно;
- стосовно другого етапу досліджень (1937 р. – 1990-ті рр.):
- другий етап дослідження мистецької та мистецтвознавчої спадщини Н. Онацького відбувся у другій половині ХХ ст. в умовах панування тоталітарної комуністичної ідеології і протягом 40-х рр. ХХ ст. – 60-х рр. ХХ ст. фактично не відбувався. Наукові пошуки стали можливими лише після проголошення посмертної реабілітації Никанора Харитоновича Онацького у 1956 році;
- праці авторів другого етапу істотно відрізняються від тих початкових відгуків, повідомлень і оголошень, що з'явилися за життя просвітника. У сучасників до Н. Онацького було різне ставлення,
- ім'я художника-просвітника на довгий час (40-ві рр. ХХ ст. – 60 ті рр. ХХ ст.) було заборонено навіть згадувати, документи вилучалися, знищувалися,

факти або замовчувалися, або приховувалися, іноді свідомо спотворювалися;

- в дослідженнях 70-х рр. ХХ ст. – 80-х рр. ХХ ст. помітні розбіжності в датах, подіях тощо;
- секретність архівних матеріалів щодо репресованих осіб не дали змогу дослідникам цього етапу вибудувати цілісну картину життя та діяльності Н. Онацького та послідовно простежити історію становлення Сумського художньо-історичного музею.

Проте, не зважаючи на всі «прогалини» другий етап був надзвичайно важливим у вивченні діяльності митця: опубліковано ряд літературних творів Н. Онацького у регіональній, обласній, всеукраїнській пресі, організовано художні виставки митця в провідних художніх музеях України, надруковано каталоги, альбоми, брошури, музейні путівники, що привернуло увагу до особистості митця, до його культурно-освітньої діяльності на Слобожанщині. Крім цього, фактичний матеріал біографічних праць цього етапу, особливо розвідки дослідників Г. Петрова, Б. Ткаченка, і до цього часу мають велику цінність для відтворення біографії просвітника з позиції сьогодення та для наукового аналізу його багатогранної діяльності;

– відносно третього етапу досліджень (1990-ті рр. – 2016 р.):

- якісні зрушення у висвітленні досліджень персоналії діячів культури та мистецтва, що великою мірою пов'язано із проголошенням України незалежною державою.

Діяльність Н. Онацького в дослідженнях цього періоду, як і в попередні не представлена окремими розвідками. Проте, спостерігається неухильне посилення інтересу науковців до нашої проблеми. У працях 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. автори все наполегливіше звертаються до теми становлення Сумського художнього музею і в цьому контексті неминучим є визначення культурно-просвітницької діяльності Никанора Онацького, як фундатора цього музею, оскільки і заснування музею і становлення його художньої колекції і життя засновника переплелися настільки, що їх неможливо розмежувати. До речі, одна зі статей Н. Юрченко так і називається «Життя віддане музею».

Аналіз інформаційних джерел дає підстави зробити висновки:

- по-перше, публікації переважно публіцистичного характеру, що не містять ґрунтовного наукового аналізу;
- по-друге, тема становлення колекції висвітлена фрагментарно;
- по-третє, якщо довгий час основна увага науковців була прикута до

літературної спадщини Никанора Харитоновича Онацького, то з початком ХХІ ст. посилюється тенденція залучення художнього надбання майстра, що має надзвичайно потужний потенціал для розвитку мистецтвознавчої думки на Сумщині;

– по-четверте, головним завданням своєї багатовекторної діяльності Н. Онацький вважав збереження національної культури, традицій свого народу, розвиток почуття національної самосвідомості у дітей та молоді шляхом долучення їх до дослідницької роботи в пошуках мистецьких цінностей;

– по-п'яте, вважав необхідним розширювати коло знань українців здобутками світової культури з допомогою художнього музею.

Таким чином, ми пропонуємо розширювати коло знань студентів про культуру свого рідного краю в контексті краснавчої підготовки майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ареф'єва Г. В. Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького: Культура. Історія. Традиції [Текст]/Г. В. Ареф'єва, А. С. Дужа, Л. К. Феденя // *Науково-популярний журнал: спеціалізується «Музеї України»*. 2005. № 7. С. 16-20.
2. Ареф'єва Г. В. Історія Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень [Текст]/Г. В. Ареф'єва // *Художній музей: минуле та сучасність: матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького*. Суми: ДДУНБ імені Н. К. Крушельської, 2001. С. 3-15.
3. Ареф'єва Г. В. До питання визначення дати заснування музею [Текст]/Г. В. Ареф'єва // *Художній музей: минуле та сучасність: матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького*. Суми: ДДУНБ імені Н. К. Крушельської, 2001. С. 16-18.
4. Ахрімович К. Сумський художній музей очима глянцистки [Текст]: пам'яті Н. Онацького/К. Ахрімович // *Нові дні*. 1985. № 24. С. 13-16.
5. Граб В. «Ворожеські етноси» [Текст]: з архіву комітету держбезпеки/В. Граб // *Зоря Полтавщини*. 1990. № 4. С. 4.
6. Дубровський В. В. Музеї на Україні [Текст]/В. В. Дубровський. Харків: Держвидав України, 1929. 60 с.
7. Дудченко В. Словами і теплом [Текст]/В. Дудченко // *Червоний промінь*. 1987. № 105 (3609). С. 4.
8. Звагельський В. Б. М. О. Макаренку і Н. Х. Онацький [Текст]: з історії археологічних досліджень на Сумщині/В. Б. Звагельський // *Музейна колекція та художня діяльність Сумщини: проблеми та перспективи вивчення: тези доповідей та повідомлень наук. конф., присвяченої 70-річчю утворення Сумського художнього музею*. Суми: 1990. С. 15-17.
9. Звагельський В. Нове про Никанора Онацького [Текст]: 65 років тому було відкрито унікальний історичний об'єкт (Старожитності Сумщини)/В. Звагельський // *Ужаси (Суми)*. 1994. № 42. С. 9.
10. Ісінчук Н. Хранительці прекрасного [Текст]: з нагоди 90-річного ювілею у Сумському художньому музеї пройшли святкові заходи/Н. Ісінчук // *Сумщина*. 2010. № 28-29 (19735-19736). С. 1-2.
11. Ісінчук Н. Цінний подарунок для музею [Текст]/Н. Ісінчук // *Сумщина*. 2011. № 58-59 (19913-19914). С. 5.

12. Капітоненко Н. Талант, відданий народові [Текст]: до 100-річчя з дня народження Н. Онацького/Н. Капітоненко//*Ленінська правда*. 1975. № 6 (13087). С. 3.
13. Колмаров М. Скарби мистецтва – людям [Текст]/М. Колмаров // *Ленінська правда*. 1970 (951). С. 3.
14. Колмаров М. Творіння мистецтва – народові [Текст]: Сумському художньому музею 45 років/М. Колмаров, О. Савуля // *Ленінська правда*. 1965. № 57 (6730). С. 3.
15. Кулик Т. Н. Х. Онацький [Текст]/Т. Кулик // *Краснавий збірник: статті та матеріали Сумської обласної краєзнавчої музейної ролі*. В. С. Терентієва. Суми: Видавничий будинок «Експрес», 2010. 250 с.
16. Мельник Л. Вірній правді [Текст]: Видання імені Л. Мельник // *Комсомолец Полтавщини*. 1968. № 148 (1665). С. 6.
17. Мамко М. Суми та сумчани у документах сучасників [Текст]: Книга друга (1655-2008 рр.)/М. Мамко. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2008. 426 с.
18. Никанор Харитонович Онацький (1875-1937) [Текст]: до 130-річчя від дня народження // *Сумський обласний художній музей імені Н. Х. Онацького/автори тексту: Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко*. Суми: Університетська книга, 2005. 24 с.
19. Нікіфоров А. М. Формування світогляду Никанора Онацького [Текст]/А. М. Нікіфоров // *Світогляд – Філософія – Релігія: зб. наук. праць, т. 8: за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. І. П. Малогова*. Суми: Світ друку, 2015. С. 308-316.
20. Онацький Н. Х. Відомості про Сумський музей [Рукопис]: 1927 р. Н. Х. Онацький // *Відділ рукописних фондів ін-туту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Різаківського АН України*. Ф. 13-5. Від. зб. 359. Арх. 2-5.
21. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею [Текст]/Н. Онацький // *Сумська округова інспектура Наросвіти; Сумський художньо-історичний музей*. Суми: 1-ша друк. «Суми-друка», 1927. 15 с.
22. Онацький Н. Знахідки старожитностей казень у Краснополлі [Рукопис]/Н. Онацький // *Зітиска ВУАН*. Київ, 1930.
23. Петров Г. Традиції без продовжувачів [Текст]/Г. Петров // *Ленінська зміна (Харків)*. 1964. № 150 (267). С. 2.
24. Петров Г. Мистець Сумщини [Текст]: про життя і творчість Н. Онацького/Г. Петров. Суми: Вид. Сумський обком комсомолу, 1965. С. 1-16.
25. Петров Г. Народний мистець [Текст]: до 90-річчя з дня народження Н. Онацького/Г. Петров // *Ленінська правда*. 1963. № 5 (6278). С. 3.
26. Петров Г. Никанор Онацький і його учні [Текст]: виставка в Сумському художньому музеї/Г. Петров // *Вперед*. 1989. № 69. С. 3.
27. Петров Г. Словом палітра Никанора Онацького [Текст]/Г. Петров // *Ленінська зміна*. 1972. № 125 (12437). С. 3.
28. Петров Г. Він заслужив мого [Текст]/Г. Петров // *Ленінська правда*. 1968. № 56 (11356). С. 3.
29. Петров Г. Никанор Онацький на Краснополі [Текст]/Г. Петров // *Перемога*. 1965. № 68 (2314). С. 2.
30. Петров Г. Він любив мистець [Текст]/Г. Петров, К. Майчино // *Дніпро*. 1965. № 719 (3558). С. 122-124.
31. Побожій С. Початок [Текст]: Сумському художньому музею встановили 70 років/С. Побожій // *Червоний промінь*. 1992. № 6. С. 3.
32. Побожій С. Художня діяльність на Сумщині першої третини ХХ століття [Текст] / С. Побожій // *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва*. Харків: Основа, 2002. № 1. С. 49-56.
33. Прокатова Т. Інтересна виставка [Текст]/Т. Прокатова // *Красива земля*. Харків: Основа, 1971. С. 4.
34. Реабілітовані історією [Текст]: [у 7 т.]. Сумська область, 2005. Наук.-док. серія «Реабілітовані історією»: у 27 т./за заг. ред. кол.: Троцько П. Т. (голова) [та ін.]. Ки.

- Уредка: Рубан О. В., Гончаров О. Г., Матвіїв Б. І., Самоїсікова Г. П. Суми: ВВІ «Мрія-1» ТОВ, 2005. 756 с.*
35. Рубан В. *Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття* [Текст]/В. Рубан. Київ: Наукова думка, 1986. С. 89.
 36. Сапухіна Л. П. *З історії Сумського обласного краєзнавчого музею* [Текст]/Л. П. Сапухіна // Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення: зб. наук. ст./ред. Терещук В. С. Суми: Мак Ден, 2005. 170 с.
 37. Ступак Ю. *Художник, вчений, поет* [Текст]/Ю. Ступак // Культура і життя. 1975. № 2 (2077). С. 3.
 38. *Сумський краєзнавчий музей* [Текст]: путівник/упоряд.: П. А. Сапухіна, Г. С. Долгіт [та ін.]. 1976. Харків: Пратор, 47 с.
 39. Сурков В. *Музейніе колекції* [Текст]: Сумське художественний и краєведческой музеи когда-то были одним целым и обязаны своим появлением художнику и коллекционеру Николору Онуцкому/В. Сурков // Дашкор. 2009. № 22 (876). С. 8-9.
 40. Ткаченко В. П. *Т. Г. Шевченко та його сучасники в збірці Сумського обласного художнього музею імені Николора Онуцкого* [Текст]/В. П. Ткаченко // Художній музей: минуле та сучасність: матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею імені Н. Онуцкого/за ред. Л. К. Федотич. Суми: ДДУНБ імені Н. К. Крупської, 2001. С. 78-82.
 41. Ткаченко В. *Народжений для народу* [Текст]/В. Ткаченко // Будітак касвітній. 1971. № 121 (3857). С. 3.
 42. Ткаченко В. *Николор Воскресний* [Текст]/В. Ткаченко // Україна. 1988. № 35 (1647). С. 8-12.
 43. Федотич Л. К. *Володимирська порцелянова мануфактура як садібне виробництво* [Текст]/Л. К. Федотич // Художній музей: минуле та сучасність: матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею імені Н. Онуцкого/за ред. Л. К. Федотич. Суми: ДДУНБ імені Н. К. Крупської, 2001. С. 120-124.
 44. Федотич Л. *Килими України* [Текст]/Л. Федотич // Художній музей: минуле та сучасність: матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею імені Н. Онуцкого/за ред. Л. К. Федотич. Суми: ДДУНБ імені Н. К. Крупської, 2001. С. 129-133.
 45. Федоровський О. *Крестовна робота в Харкові і на Слобожанщині*/О. Федоровський // Червоний шовк. 1923. № 3. С. 186-194.
 46. Ханко В. М. *Виставка творів Николора Онуцкого* [Текст]/В. М. Ханко // Каміоляцьк Полтавщини. 1975. № 12 (2610). С. 4.
 47. Ханко В. М. *Краса, вітлена у фарбах* [Текст]/В. М. Ханко // Будітак касвітній (Гадяч). 1975. № 9 (6634). С. 4.
 48. Ханко В. М. *Мистецтвознавчі питання Николора Онуцкого* [Текст]/В. М. Ханко // Мистецькі осередки Сумщини: історія, колекція, дослідження: матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею. Суми: Університетська книга, 1995. С. 11-14.
 49. Юрченко Н. С. *Життя в мистецтві* [Текст]/Н. С. Юрченко // Образотворче мистецтво. 1987. № 1. С. 26-28.
 50. Юрченко Н. *До питання походження старої колекції музею*/Н. Юрченко // Художній музей: минуле та сучасність: матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею імені Н. Онуцкого/ред. Л. К. Федотич. Суми: ДДУНБ імені Н. К. Крупської, 2001. С. 46-52.
 51. Юрченко Н. *Людина двоїної долі* [Текст]: до 110 річчя з дня народження Н. Х. Онуцкого/Н. Юрченко // Левітська правда. 1985. № 112 (15716). С. 3.
 52. Юрченко Н. *Н. Х. Онуцкий (1875-1837)* [Текст]: каталог творів/Н. Юрченко. Суми: Слобожанщина, 1995. 28 с.
 53. Ярем Г. *К посмертній виставці картин Е. Н. Володимирова*/Г. Ярем // Сумської песники. 1914. С. 4.

МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

І. В. Рожко,

*аспірантка кафедри хорового дирижування,
вокалу та методики музичного навчання*

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Потужні зміни української освітньої системи у контексті загальноцивілізаційних, світоінтеграційних трансформацій диктують необхідність застосування новітніх форм, методів та прийомів навчання на всіх її рівнях. Розвиток мистецької освіти також відбувається у загальному контексті європейської інтеграції, тож відповідні обставини мають відображатися і в системі підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Одним зі стратегічних завдань модернізації музично-педагогічної освіти у контексті вимог єдиного європейського освітнього простору має стати методична підготовка студентів до розвитку музичних здібностей молодших школярів, розвитку музичної пам'яті зокрема. Тож, у даному розділі монографії розглянуто методичну складову професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до розвитку музичної пам'яті учнів 1-4 класів, представлено її змістове наповнення.

Підготовка майбутніх вчителів до розвитку музичної пам'яті молодших школярів – це ретельно спланований, цілеспрямований процес, який вирішується через забезпечення міцними фаховими знаннями, вміннями та навичками студентів. Цей процес передбачає ознайомлення з поетапною методикою удосконалення музичної пам'яті учнів, її структурою, змістом кожного компоненту.

Готовність майбутнього вчителя до розвитку музичної пам'яті молодших школярів також виявляється через оволодіння студентами методами і прийомами, якими реалізується удосконалення музичного запам'ятовування, збереження та відтворення. Крім того, слід спонукати студентів до самостійних, усвідомлених рішень у добірї форм, методів та прийомів роботи над розвитком музичної пам'яті учнів.